

(Əvvəli ötən sayımızda)

Ehsan xandan sonra xanlığ yenə onun nəslinin əlində qalır. Onun iki oğlu hərbiçi olmuş, bəzi illərdə xanlığın idarəsi ilə məşğul olmuşdur. Birinci oğlu Kalbali xan Peterburqda zadəgan balalarına məxsus paj korpusuna daxil oldu. O, 1849-cu ildə Dağıstan yürüşündə, Gergebel savaşında iştirak edərək misilsiz qəhrəmanlıq göstərmişdir. "Stanislav" ordeninin III dərəcəsi ilə, "Georgi" ordeninin III-IV dərəcələri ilə, qızıl qılıncla mükafatlandırılmışdır. Kırım müharibəsinin yekunu ilə əlaqədar Qafqaz ordusunun baş komandanının adına yazılmış raport maraqlıdır: "Kalbali xan və İsmayıl xan hücum zamanı öz hissələrinin önündə gedərək qorxmazlıq nümunələri göstərildilər".

İkinci oğlu İsmayıl xan (1819-1908) rus-türk müharibəsində və Avropada keçirilmiş bir çox döyüşlərdə qəhrəmanlıq göstərərək ordenlər almış, general-leytenant rütbəsinə yüksəlmişdir. İsmayıl xan həm də qurucu olmuşdur. O, Naxçıvana su çəkilməsində, kəhrizlərin qazılmasında yaxından iştirak etmişdir. Keçən əsrin 60-70-ci illərində kəhərə suyun bardaqlarla Naxçıvan çayından daşındığını xatırlatsaq, bunun necə böyük iş olduğunu təsəvvür etmək o qədər də çətin olmaz. İsmayıl xanın böyük bir işi də şəhərin mərkəzində tikdirdiyi günbəzli hamamdır.

Rus ordusunda əvəzedilməz xidmətləri olan Kəngərillərdən biri də Ehsan xanın nəvəsi, Kalbali xanın oğlu Hüseyn xan olmuşdur (1863-1919). Hüseyn xan S.Mehmandarovanın ikinci və axırını tam azərbaycanlı generalıdır. Birinci Dünya müharibəsində onun qorxmazlığı, qəhrəmanlığı, döyüşləri təşkil etməsi, xüsusilə onun süvarilərinin rus-alman cəbhəsində almanların cəbhəsini yarıaraq irəliləməsi rus ordusu tarixinə qəhrəmanlıq səhifəsi kimi yazılmış və öyrənilmişdir. O, S.Mehmandarov və Ə.Şixlinski ilə yaxın dost olmuş, qocaların dediyinə görə, axırını dəfə Naxçıvana gələrkən bir kilometrən artıq məsafədə onun ayağının altına gəbə və xalı döşənmişdir.

Kəngərli generallarından axırını Cəmşid Cəfərli oğlu Naxçıvanski olmuşdur. O, Tiflis və Yelizavetpoldda hərbi məktəbi bitirmiş, rus ordusunda xidmət edib Birinci Dünya müharibəsində qəhrəmanlıqla vuruşmuşdur.

C.Naxçıvanski komandan olduğu diviziyalar öz döyüş hazırlığına görə həmişə seçilmişdir. Nəhayət, Frunze adına Hərbi Akademiyanı bitirib, həmin akademiya hərbi taktika kafedrasının reisi olmuşdur. Bir çox görkəmli hərbi sərkərdələr onun tələbəsi olmuşdur. Özü isə 1938-ci ildə şəxsiyyətə pərəstişin qurbanı olaraq güllələnmişdir.

C.Naxçıvanski böyük qardaşı Kalbali xan da dövrünə görə tanınmış vətənpərvər adam olmuşdur. Təəssüf ki, onun həyatı ilə indiyə qədər heç bir tarixçi, alim, tədqiqatçı məşğul olmamışdır. Ona görə ki, qonşu İranda yaşamış, haqqında danışmaq yasaq edilmişdir. Onun hərbi təhsili və məharəti, cəsurluğu və millət qeyrəti çəkəməsi özünü xüsusilə 1919-20-ci illərdə büruzə vermişdir.

İngilislər general Andranik Ozanyanın dəstəsini silahlandıraraq Naxçıvan üzərinə göndərirlər. Arxiv sənədlərindən aydın olur ki, belə bir dövrdə Kalbali xanın başçılığı ilə şəhərdə yüzlərlə gənc silaha sarılaraq öz torpağının müdafiəsinə qalxır. Kalbali xanın əlində ən kəskin bir silah var idi. O da, müasirlərinin dedikləri kimi, harada, hansı şəhərdə, kənddə olursa olsun əhaliyə Vətəni, torpağı sevdirmək, gəncləri Vətən uğrunda canlarından belə keçməyə hazır olmaq ruhunda tərbiyə etmək idi.

Naxçıvanın Qarabağ məhəlləsində 800 nəfərə qədər gənc toplaşaraq and içir: "Biz Avropanın mədəni ölkələrinin alovları içərisində yanmağa razıyıq, lakin Naxçıvanı Azərbaycandan ayırmırıq".

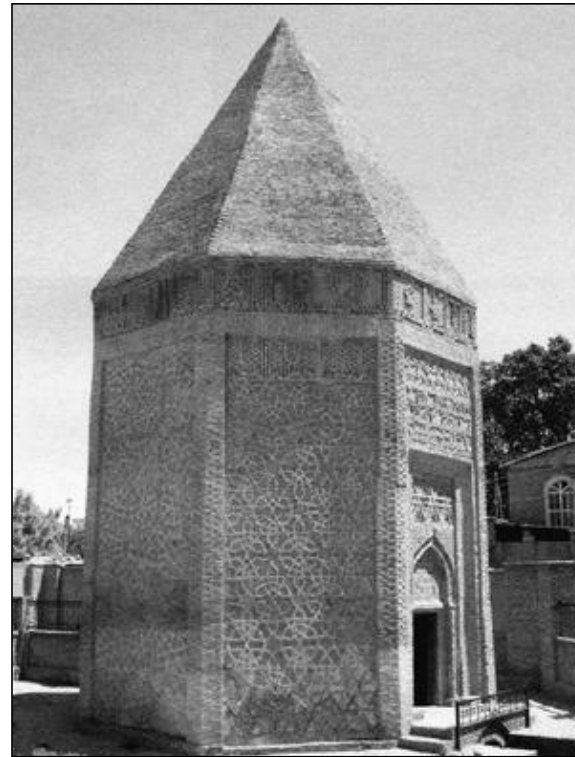
Qədim və zəngin tarixə malik Naxçıvan

Bu müqəddəs məkanın hər qarışında şərəfli bir salnamə var

Kalbali xan çarizm yıxıldıqdan sonra Naxçıvanda yaranmış milli komitədə və sonra Araz-Türk Respublikasında Ərkani hərbi vəzifəsini (bir növ hərbi işlərə baxan nazir) tutur. O, müdafiə məsələləri ilə yanaşı, iqtisadi problemlərlə də məşğul olur. Adamları bazarda malların qiymətlərini qaldırmamağa və torpağın becərilməsini bir an da olsa dayandırmamağa, kəndlərdə su bölgüsünə ciddi nəzarət etməyə çağırır. Hər ayın əvvəlində bazarda satılan mallar onun tərəfindən tənzimlənir, münasib qiymətlər qoyulurdu.

Kalbali xan 1920-ci ilin iyul ayının 20-də anası və ailəsi ilə İrana köçür. Qısa müddətdə o, İran ordusunda yüksək rütbəyə sahib olur. Qardaşı Davud xan ilə birlikdə İran şah sarayının münaqişəsinin qurbanı olurlar. Deyilənlərə görə, Kalbaliya divan tutulması hökmünü şah öz əli ilə yazmışdır. Qədirbilən naxçıvanlılar onun xalq qarşısında xidmətlərini heç vaxt unuturlar.

Kəngərillər haqqında söhbət açarkən bu

nəslin yetirdiyi şairə Qönçəbəyim haqqında da danışmaq olmaz. O, hələ lap gənc yaşlarından lirik şeirlər yazmışdır. Qəzəlləri xalq tərəfindən sevilmiş, o zaman Naxçıvan şəhər rəisinin müavini işləyən görkəmli gürcü şairi Nikoloz Barataşvilinin diqqətini cəlb etmişdir. O, öz xatirələrində Qönçəbəyim haqqında dəfələrlə yazmışdır.

Kəngərillərin Qarabağ xanlığı ilə əlaqəsi yaxın olmuş, hətta görkəmli şairə Xurşudbanu Natəvanın böyük qızı Bikə xanım Aman xan Kəngərliyə erək gəlmişdir.

XX əsrdə Naxçıvanın tarixi kəskin xarakterli hadisələrlə dolu olmuşdur. Belə ki, 1917-ci ilin fevralında Rusiyada çar mülkiyyəti devrildikdən sonra bəzi dövlətlər yaranmış vəziyyətdən istifadə edərək Azərbaycanın ayrılma tərkib hissəsi olan Naxçıvana da yiyələnməyə cəhdlər göstərildilər.

1918-ci ildə xarici imperialistlərin, erməni daşnak hökumətinin maddi və mənəvi yardımına arxalanan "erməni milli komitəsi" Naxçıvan bölgəsində qarşıdurmanı, qırğınları daha da artırdı.

1918-ci ilin payızında Naxçıvan Araz Türk Respublikası yaradıldı. Türk ordusunun polkovniki Xəlil bəy Naxçıvan Araz Türk Respublikasında səlahiyyətli nümayəndəliyin başçısı təyin olundu. Araz Türk Respublikasının ərazisinə Naxçıvan, Şəhur, Mehri, Vedibasar, Qəmərli dairələri daxil idi. Araz Türk Respublikasının silahlı qüvvələrinin köməyi və yerli əhalinin fəal müqaviməti nəti-

cəsində Ermənistanın daşnak hökumətinin Naxçıvanı ilhaq etmək siyasətinin qarşısı alındı. 1919-cu ilin əvvəlində ingilislər Naxçıvanı tutaraq Araz Türk Respublikasını ləğv etdilər. 1919-cu ilin yay və payızında Şəhur-Dərələyəzdə və Naxçıvanda Amerika general-qubernatorluğunun yaradılması Naxçıvanın vəziyyətini daha da ağırlaşdırdı.

1920-ci il aprelin 28-də 23 ay fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Demokratik Respublikası süquta uğradıldıqdan sonra Azərbaycan SSR bərqərar olduqda Naxçıvan əhalisi kömək üçün Azərbaycan SSR hökumətinə müraciət etdi. 1920-ci il iyulun 28-də Naxçıvan Sovet Respublikası elan olundu. Bundan sonra Ermənistan SSR hökuməti Naxçıvanı ilhaq etmək üçün yeni cəhdlər göstərdi. Lakin 1921-ci ilin yanvarında Azərbaycan, Ermənistan və Rusiya nümayəndələrinin təşəbbüsü ilə keçirilən rəy sorğusunda Naxçıvan əhalisinin 90%-dən çoxu Naxçıvan mahalının muxtariyyət statusunda Azərbaycan SSR-in tərkibində qalmasına səs verdi. Naxçıvanın Azərbaycanın himayəsi altında muxtar ərazi statusu RSFSR-ə Türkiyə arasında bağlanmış Moskva müqaviləsində (16 mart 1921) və RSFSR-in iştirakı ilə Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Türkiyə arasında imzalanmış Qars müqaviləsində (13 oktyabr 1921) təsbit edildi.

Naxçıvanın statusunun iki beynəlxalq müqavilədə əks olunması böyük siyasi əhəmiyyət kəsb edən bir fakt oldu.

I Zaqafqaziya Sovetlər Qurultayı (1922, dekabr) Naxçıvan məsələsi üzrə qəbul etdiyi xüsusi qərarla Naxçıvanın muxtariyyət statusunda Azərbaycan SSR-in ayrılmasından Naxçıvanın muxtariyyət statusunu təsdiq etdi. Azərbaycan MİK Naxçıvan Muxtar Diyarının Azərbaycan SSR-in tərkibində Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasına çevrilməsi haqqında qərar qəbul edərək, onun təsdiq olunmasını Zaqafqaziya MİK-dən xahiş etdi. 1924-cü il yanvarın 8-də Zaqafqaziya MİK-in plenumu bunu təsdiq etdi. Azərbaycan SSR MİK-in 1924-cü il 9 fevral tarixli dekreti ilə bu qərar rəsmiləşdirildi.

Naxçıvan MR-in Azərbaycanın tərkibində olmasını rəsmən qəbul etməyə məcbur olan Ermənistan Naxçıvana ərazi iddialarından, onu özünə birləşdirmək niyyətindən əl çəkmirdi. Ermənistanın hakim dairələri Moskvadakı himayədarlarının köməyi ilə Naxçıvanın bəzi torpaqlarını qoparıb, öz ərazilərinə birləşdirməyə nail oldular. 1929-cu ildə Zaqafqaziya MİK-in qərarı ilə Naxçıvanın 657 kvadratkilometr ərazisi Ermənistanla verildi. 1930-cu ildə yenidən Ermənistanla verilmiş yaşayış məntəqələri (Nüvədi, Aldərə və s.) hesabına Mehri rayonu yaradıldı. Ermənistanın Naxçıvanla bağlı ərazi iddiaları sonrakı dövrlərdə də davam etmiş və indi də davam edir.

Naxçıvan tarixində 1969-cu ildən sonrakı dövr xüsusilə mühüm mərhələ təşkil edir. Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərlik etdiyi 30 ildən çox müddət ərzində ölkənin hər yerində olduğu kimi, Naxçıvan MR-də də əsl tərəqqi və quruculuq dövrü başlanmışdır.

Naxçıvan MR mövcudluğu, bugünkü yaşayışı və nicatı üçün 1990-1993-cü illərdə Heydər Əliyevin siyasi təqib üzündən burada yaşayış işləməsinə, siyasi fəaliyyət göstərməsinə bərdur. 1991-ci il sentyabrın 3-də Naxçıvan MR Ali Məclisinin fəvqəladə sessiyasında xalqın təkidli, istək və arzusu ilə Heydər Əliyev Muxtar Respublika Ali Məclisinin sədri vəzifəsini öhdəsinə götürdü. O zaman MR rəhbərliyinin milli istiqlaliyyət yollarında atdığı cəsarətli addımlar bütün

■ FİZULİ İBRAHİMZADƏ
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Azərbaycan xalqı tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanaraq dəstəkləndi və respublikada gedən siyasi proseslərə öz müsbət təsirini göstərdi.

Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin noyabrın 17-də keçirilən I sessiyasının qərarı ilə "Sovet", "Sosialist" sözləri MR-in adından çıxarıldı, Ali Sovetin adının dəyişdirilib Ali Məclis adlandırılması qərara alındı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 1918-ci ildə qəbul etdiyi üçrəngli bayraq Naxçıvan MR-in bayrağı kimi qəbul olundu.

1995-ci il noyabrın 12-də qəbul olunan müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası Naxçıvan MR-ə Azərbaycanın tərkibində Muxtar Dövlət statusu verdi. Yeni Konstitusiya əsasında Naxçıvan MR-in yeni Konstitusiyası hazırlandı və 1998-ci il aprelin 28-də Naxçıvan MR Ali Məclisində qəbul edilərək, həmin il dekabrın 29-da Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən təsdiqləndi.

Bu gün Naxçıvan MR milli dövlətçiliyimiz yolunda olduğu kimi bütün sahələrdə də uğurla addımlayır.

Azərbaycan xalqının böyük öndəri Heydər Əliyev demişdir: "... Azərbaycanın qədim və zəngin tarixə, mədəniyyətə və çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrinə malik olan Naxçıvan diyarı mürəkkəb və çətin inkişaf yolu keçmişdir.

... Naxçıvanın tarixi təkə Muxtar Respublikanın yaranmasından başlanmır. Naxçıvan Azərbaycanın ən qədim diyarlarından biridir, çox zəngin tarixə malik olan Azərbaycanın bir hissəsidir, qədim tarixi olan Azərbaycan torpağıdır. Bu tarix çox zəngin hadisələrlə doludur. Bunlar hamısı Azərbaycan üçün nə qədər qiymətli olduğunu həmişə göstərmiş, göstərəcək və gələcəkdə də göstərəcəkdir".

Son zamanlar Naxçıvanın bütün sahələrdə yüksək sürətlə yüksəlişi deməyə əsas verir ki, ümummillil liderimiz Heydər Əliyevin uzun müddət Naxçıvana göstərdiyi qayğı bu gün də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən hərtərəfli, layiqincə davam etdirilir və Naxçıvan Azərbaycanın dilbər güşələrindən birinə çevrilir. Biz bununla qürur duyur və fəxarət hissi keçiririk.

Naxçıvan od məkanıdır, közərən ocağıdır, laylı ana qucağıdır. Qismətimiz-hikmətimiz, ismətimiz-qeyrətimiz, hünərimiz-zəfərimiz, ilham pərimiz, şah əsərimizdir. Anamız Azərbaycanımızdır Naxçıvan!

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.